

meidän päiviemme suomea, sitä viestintäjärjestelmää, jota nykyinen kirjallisuutemme käyttää.

Nykysuomen sanakirja

Nykysuomen sanakirja esittää suomen kieltä kummaltakin mainitulta näkökannalta. Siihen on otettu aineksia myös 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkukymmenten kirjallisuudesta, mutta sanakirja suhtautuu niihin valmistumisaikansa tyylijatun ja oikeakielisyysvaatimusten mukaisesti. Niinpä joukko vuosisatamme alun normaalityylisiä sanoja on leimattu sanakirjassa vanhentuneiksi tai arkityylisiksi. Lisäksi Nykysuomen sanakirja sisältää varsinaiseen yleiskieleen kuulumattomia kansanomaisia sanoja ja lauseparsia, joilla nimekkäät kirjailijat, mm. Kivi, Aho, Kianto, Sillanpää, ovat elävöittäneet teoksiaan. Ne on niin ikään varustettu asianomaisella tyyliviitteellä.

Nykysuomen sanakirjassa onkin kaksi puolta: *deskripttiivisenä* se antaa kuvan työsuunnitelman määrittämänä aikana kirjallisuudessa esiintyneestä suomen kielestä; *normatiivisena* se neuvoo, kuinka on viljeltävä normaalia, puhdasta yleiskieltä. Käytäntö on kuitenkin osoittanut, että näiden kahden puolen crottaminen toisistaan on nimenomaan tavalliselle sanakirjan käyttäjälle erittäin vaikeaa. Kaikki Nykysuomen sanakirjan kansien väliin sisältyvä aines ei ole normaalia, ei edes teoksen ilmestymisajan asialliseen kielenkäyttöön kelpuutettua nykysuomea.

Materiaalin järjestelmällinen keruu sanakirjaa varten lopetettiin jo v. 1938, varsinaiseen artikkelityöhön ryhdyttyäessä, ja kun teoksen ensimmäinen osa ilmestyi v. 1951 ja kuudes 1961, sanakirja ei tuoreenakaan ollut ankarimmassa mielessä *nykysuomen sanakirja*. Vielä epäedullisempi on tilanne nyt, kun teoksen ensimmäisen osan ilmestymisestä on kulunut jo kaksikymmentä vuotta. Paitsi jälkeenjääneisyyttä hakusanaston osalta Nykysuomen sanakirja on myös eräissä

Seuraavassa julkaistaan Nykysuomen perussanakirjan työsuunnitelma hiukan karsittuna, Kaarina Karemon näytevihosta laatimat kysymykset, fil. maist. Jorma Taarnan niihin antamat vastaukset sekä päätoimittajan vastine Rajja Lehtisen Viiritäjän 4. numerossa 1972 ilmestyneeseen sanakirjan näytevihon arvosteluun ja Jorma Taarnan mielipiteisiin ja vastauksiin.

Nykysuomen perussanakirjan työsuunnitelma

Nimi ja tarkoitus

Nykysuomi

Sanalla *nykysuomi* on kaksi merkitystä. Toisaalta sillä tarkoitetaan kirjakielemme nuorinta, vuoden 1870 tienoilla alkanutta historiallista kehitysvaihetta, toisaalta

oikeinkirjoitus- ja muissakin kielenkäyttö- kysymyksissä jo vanhentuneella kannalla.

Nykysuomen perussanakirja

Ilmestymisestään saakka Nykysuomen sanakirjaa on pidetty nimenomaan normatiivisena sanakirjana. Se on saanut oikeakielisyyksymyksissä arvovalta- aseman, jollaista sen tekijät eivät osanneet aavistaa. Jos ennakolta olisi tiedetty, miten tärkeäksi apuneuvoksi tavalliselle kielenkäyttäjälle Nykysuomen sanakirja osoittautuu, se varmaan olisi tehty eräissä suhteissa toisenlainen.

Nykysuomen perussanakirjan tarkoituksena on yksinomaan palvella jokamiehen tarpeita puhumisen ja kirjoittamisen ongelmassa, ja tämä on jo alun alkaen otettava huomioon teosta laadittaessa. Sanakirjan tulee olla yksiosainen, tiivis, selkeä, helppokäyttöinen ja hinnaltaan niin huokea, että tavallinenkin kielenkäyttäjä pystyy sen itselleen hankkimaan. Sen on esitettävä

- 1) yleiskielen keskeinen, hyväksyttävä sanasto,
- 2) sanojen oikea kirjoitusasu,
- 3) tarpeen vaatiessa sanojen oikea ääntämistapa,
- 4) sanojen taivutus,
- 5) sanojen tyyli- ja käyttöala,
- 6) sanojen merkitys lukuun ottamatta tavallisimpia, itsestään selviä sanoja,
- 7) sanojen synonyymit ja lähisukuiset sanat selvästi rajattuina,
- 8) sanojen rektio täydellisemmin kuin Nykysuomen sanakirjassa,
- 9) yleinen frascologia kiinnittäen erityistä huomiota oikeakielisyyteen,
- 10) tavallisimmat kuvakielen ilmaukset.

Lähteet

Nykysuomen perussanakirjan pääaineksinä on kuusiosainen Nykysuomen sanakirja. Muut lähteet:

- 1) Nykysuomen sanakirjan alkuperäinen, 4,2 miljoonaa sanalippua käsittävä aineskokoelma,

- 2) Nykysuomen laitoksen n. 200 000 sanalippua käsittävä kartuntakokoelma,
- 3) nimenomaan Nykysuomen perussanakirjaa varten laaditun sanastusohjelman mukaisista teoksista kertyvä sanasto,
- 4) kielitoimiston suosittamat, sen kortistosta ja mahdollisesti päiväkirjoista poimittavat sanat,
- 5) erikoisalojen tuoreet sanakirjat ja sanaluettelot.

Lisäaineksen sanastus

Jo Nykysuomen sanakirjaa painatettaessa ja varsinkin sen jälkeen sanakirjan aineskokoelmaa on jatkuvasti kartutettu. Mukaan ovat tulleet mm. sellaiset kaunokirjailijat kuin Veikko Huovinen, Eeva Joenpelto, Väinö Linna, Eeva-Liisa Manner, Veijo Meri, Pentti Saarikoski, Hannu Salama ja Marja-Liisa Vartio. Vuosina 1970—71 on tilapäisillä työntekijöillä sanastutettu paitsi uutta ammattikirjallisuutta myös suuri määrä erilaisia aikauslehtiä (mm. Aika, Antenni, Apu, Elanto, Kauneus ja terveys, Monalisa, Pirkka, Suomalainen, Suomen Kuvalehti), joista onkin kertynyt edustava joukko ajankohtaisia ja puhekielestä ja slangista kirjakieleen leviämässä olevia sanoja.

Nykysuomen laitoksen uudet kokoelmat tarjoavat siis varsin hyvät mahdollisuudet sen sanastoainekseen ajanmukaistamiseen, joka Nykysuomen perussanakirjaa varten saadaan Nykysuomen sanakirjasta. Koska tieto- ja ammattikirjallisuuden sanastus kuitenkin on jäänyt melko sattumanvaraiseksi, niistä olisi vielä suoritettava järjestelmällinen täydennyskeruu. Tässä mielessä on laadittu sanastusohjelma, joka käsittää 120 keskeistä teosta eri erikoisaloilta.

Toimitustyö

Nykysuomen perussanakirja laaditaan tiivistäen Nykysuomen sanakirjan pohjalta ja samalla täydentäen käsikirjoitusta edellä mainituista lähteistä saatavilla

uusilla aineksilla. Työssä on pidettävä silmällä, että teoksesta tulee, paitsi ajanmukainen, mahdollisimman käyttökelpoinen, turhaa painolastia karttava normatiivinen jokamiehen käsikirja. On myös otettava huomioon, että Nykysuomen sanakirjan 1. osa on tasoltaan muita heikompi. Sen vuoksi aakkoston alkupäättä Nykysuomen perussanakirjaan kirjoitettaessa jouduttaneen turvautumaan tavallista enemmän Nykysuomen sanakirjan aineskokoelmiin, mikä tietysti siltä osin hidastaa työtä.

Toimittajat laativat käsikirjoituksen jaksottain vuorojärjestyksessä. Päätoimittaja tarkastaa ja tarvittaessa korjaa ja yhdenmukaistaa tekstin, minkä jälkeen se kirjoitetaan puhtaaksi. Ennen painatusta erikoisalojen artikkelit tarkastutetaan asiantuntijoilla ja käsikirjoitukseen lisätään työn aikana kertyneet uudet sanat. Mahdollisesti on vielä tarpeen viimeistelevä läpikäynti.

Toimitusperiaatteet

Hakusanat

- 1) Hakusanoiksi otetaan kaikki yleiskieleen kelpuutettavat kantasanat ja niiden tavallisimmat johdokset.
- 2) Yhdyssanoista valitaan mukaan tarkasti seuloen tavallisimmat, termeiksi vakiintuneet sekä sellaiset, joiden merkitys ei selviä itse yhdyssosien merkityksen perusteella.
- 3) Vierasperäiset sanat rajoitetaan mahdollisimman vähiin, koska niistä ilmestyy oma kirjansa.
- 4) Erikoisalojen termeistä tulevat kysymykseen vain yleisimmät; spesiaalisanoista kuuluu kyseisten alojen omiin sanakirjoihin.
- 5) Varsinaiset murre sanat jäävät mahdollisia poikkeustapauksia lukuun ottamatta sanakirjan ulkopuolelle.
- 6) Puhekielen sanoista otetaan harkiten mukaan sellaiset, jotka jo ovat saamassa jalansijaa yleiskielessä.
- 7) Nykysuomen sanakirjasta poikkeavasti hakusanoiksi ei oteta johtimia

eikä lyhenteitä; ne kuuluvat kielioppaisiin.

Alihakusanat

Pitkissä artikkeleissa voidaan selvyyden vuoksi käyttää alihakusanoja kuten Nykysuomen sanakirjassa (esim. **ahdas** — *ahtaalla*).

Ääntäminen

Sitaattilainojen ja tarvittaessa muidenkin sanojen suositettava ääntämys esitetään hakusulkeissa hakusanan jäljessä karkeahkoa tarkekirjoitusta noudattaen.

Taivutus

Hakusanojen taivutus osoitetaan kuten Nykysuomen sanakirjassa teoksen loppuun liitettävään taivutustyyppitaulukoon viittaavilla eksponenteilla. Nykysuomen sanakirjan taulukkoa lienee kuitenkin yksinkertaistettava. Joka tapauksessa siitä on poistettava sellaiset tämän päivän suomessa olemattomat muodot kuin *korkeoiden, korkeoitien, korkehien, korkeoita, korkeoihin, tervennä, tervehenä, tervetten, tervehien, tervehitten, tervehiä, tervehisin*.

Jos hakusana esiintyy taivutettuna esimerkistössä ja sen vartalon kirjoitusasu muuttuu, hakusanaan merkitään mahdollisimman suurta tilansäästöä silmällä pitäen pystyviiva osoittamaan, mihin taivutusmuodossa olevan sanan loppu liittyy. Pystyviiva ei siis tarkoita sanan vartalon ja taivutuspuheen rajakohtaa.

Tyylilajit, erikoisalat ym.

Hakusanojen tyyllilaji ja erikoisala osoitetaan tarvittaessa samoilla hakusanan jälkeen merkittävillä lyhenteillä kuin Nykysuomen sanakirjassa. Eräitä muutoksia vain on syytä tehdä. Lyhenteistä *kans.* (kansanomainen, kansanomaisesti) ja *murt.* (murteellinen, murteellisesti) sekä lyhenteistä *ark.* (arkityylissä) ja *puhek.* (puhekielessä) on toinen poistettava, sillä rajankäynti kyseisten käsitteiden välillä on erittäin vaikeaa. Sen tietävät kokemuksesta Nyky-

suomen sanakirjan toimittajat. Samoin esim. erikoisalan lyhenne *kut.* (kutomaalalla) on asiallista vaihtaa lyhenteeseen *tekst.* (tekstiialalla), kuten »Nykysuomen vierasperäisissä sanoissa» on tehty.

Sanaluokkia ei Nykysuomen perussanakirjassa yleensä ole tarpeen osoittaa. Poikkeuksena ovat esim. tapaukset, jolloin nomini esiintyy sekä substantiivina että adjektiivina. Tällöin käytetään selvyiden vuoksi sanaluokkalyhenteitä.

Määritelmät

Hakusanoja määriteltäessä pyritään mahdollisimman suureen tiivyyteen. Itsetään selvät sanat, kantasanatkaan, eivät kaippaa määritelmää. Yhdyssanoista määritellään vain termit tarpeen mukaan ja sellaiset sanat, joiden merkitys ei ilmene yhdyssosta.

Synonyymit ja lähisukuiset sanat

Perussanakirjan käyttäjälle hyödyllisiin synonyymeihin ja synonyymiluonteisiin ilmauksiin on kiinnitettävä valpasta huomiota. Saman sanaperheen sanat on käytöltään selvästi erotettava toisistaan (esim. **juures** — **juurikas**, **määrittää** — **määritellä**), samoin erikantaiset mutta merkitykseltään läheiset sanat.

Käyttöesimerkit

Fraseologiassa on noudatettava suppeutta. Lähinnä tulevat kysymykseen pelkistetyt tyyppiesimerkit. Erityisesti on pidettävä silmällä rektioseikkoja, nimenomaan verbien järjestyksiä, josta Nykysuomen sanakirja ei aina anna etsittyä ohjetta. Yleisimmät konneksiot ja lauseparret koetetaan mahdolluttaa mukaan.

Esimerkkeinä voidaan käyttää myös yhdyssanoja, joissa hakusana on jälki-osana (**aalto**: *Hyöky-, vuoksia.*). Sellaisia yhdyssanaryhmiä kuin Nykysuomen sanakirjassa (**aalto**: *Thd. hirmu-, hyöky-, jättiiläis-, risti-, tulva-, vuoksia.*) ei perussanakirjaan tule.

Oikeakielisyysohjeita annetaan mahdollisimman runsaasti.

Sitaatteja käytetään vain poikkeustapauksissa.

Esimerkeissä hakusanan alkukirjain ja piste edustavat hakusanaa sellaisenaan (**aamu**: *A. koittaa*), alkukirjain ja kaksoispiste joko taivutettaessa kirjoitusasultaan muuttumattomana säilyvää hakusanaa (**aamu**: *Varhain a:lla*) tai kirjoitusasultaan muuttuvaa pystyviivallista hakusanaa pystyviivaan asti (**ahdin|ko**: *Olla a:gossa*).

Painoasu

Hakusanat esitetään selvyiden vuoksi Nykysuomen sanakirjasta poikkeavasti aina kokonaisina, ei esim. yhdyssanasarjoina, joissa vain ensimmäisessä sanassa on alkuosa näkyvissä. Samaan perheeseen kuuluvia sanoja ja sama-alkuisia yhdyssanoja yhdistetään kohtalaisiksi kapaleiksi.

Latomistapa:

- 1) Hakusanat sekä ryhmityksessä käytetyt numerot ja kirjaimet ladotaan puolilihavalla.
- 2) Tyyli-lajien ja erikoisalojen sekä sanaluokkien lyhenteet ladotaan nonparellilla.
- 3) Määritelmät, synonyymit ym. ladotaan antiikvalla.
- 4) Esimerkit ladotaan kursiivilla.
- 5) Alihakusanat ladotaan harvennetulla kursiivilla.
- 6) Sitaattien lähdemerkinnät ladotaan kapiteelilla.

Laajuus

Täyttääkseen tarkoituksensa jokamiehen käsikirjana Nykysuomen perussanakirjan on oltava tiivis mutta ei silti liian suppea. Sopivana laajuutena voinee pitää neljännestä Nykysuomen sanakirjasta. Kun kuusiosaisessa Nykysuomen sanakirjassa on yhteensä 4 588 kaksipalstaista sivua, perussanakirjaan niitä tulisi tällöin samalla tavalla painatettaessa n. 1 150.

Nykysuomen sanakirjan ja perussanakirjan suhde 4 : 1 olisi sikälikin edullinen, että jälkimmäistä tiivistäen edellisen pohjalta kirjoitettaessa voisi helposti tarkata käsikirjoituksen laajuutta: neljää Nykysuomen sanakirjan palstaa vastaisi yksi perussanakirjan palsta.

Jos Nykysuomen perussanakirja painatettaisiin Nykysuomen sanakirjaa tiiviimmin, esim. samalla tavoin kuin WSOY:n Suomalais-ruotsalainen suursanakirja, sen sivumäärä supistuisi edellä esitetystä ja siitä tulisi näin ehkä näppärämpikin käsikirja.

Valmistumisaika

Nykysuomen perussanakirjan toimitustyön vaatimaa aikaa on ennakolta vaikea täsmällisesti arvioida. Eihän ole edes tietoa siitä, kuinka monta toimittajaa työhön on kiinnitettävissä. Melko luotettavan lähtökohdan laskelmille tarjoaa kuitenkin Nykysuomen sanakirja.

Ottaen huomioon sota-aikojen keskeytykset sekä sen, että usein vaihtuneiden toimittajien jäljiltä epätasaiseksi jääneen käsikirjoituksen ennen painatusta vaatima perinpohjainen viimeistely ja korjausluku sitoivat vuosikausiksi huomattavan osan Nykysuomen sanakirjan toimituksen työvoimasta, voi sanakirjan varsinaiseen artikkelityöhön arvioida kuluneen noin 80—100 yhden toimittajan työvuotta. Nykysuomen perussanakirja, joka laajuudeltaan olisi siitä neljännes, vaatisi siis yhtä suurta työpanosta edellyttävänä 20—25 yhden toimittajan työvuotta. Koska perussanakirja kuitenkin pohjautuu Nykysuomen sanakirjaan, mikä huomattavasti helpottaa työtä, arvioiduista työvuosista voinee vähentää ainakin neljänneksen. Tällöin päädytään 15—20 työvuoteen. Jos Nykysuomen perussanakirjan toimitus käsittäisi päätoimittajan ja neljä artikkelitoimittajaa ja oletettaisiin, että päätoimittajan koko työaika menisi lähinnä artikkelien mahdolliseen korjaamiseen ja yhdenmukaistamiseen, perussanakirjan käsikirjoitus valmistuisi

painokuntoon 4—5 vuodessa. Mikäli artikkelitoimittajia saataisiin työhön enemmän, se tietenkin vastaavasti riipyytyisi.